



תגובות

משטר אנושי, האומנם גנאי? / הרב יעקב אריאל

ידידי הרב עדו רכניץ, במאמרו 'משטר אנושי מצוה או גנאי', אמונת עתיך 104 (תשע"ד), עמ' 103-109, מציג שתי צורות שלטון זו לעומת זו: משטר מלוכני מכאן ומלכות שמים מכאן. המשטר המלוכני מכונה 'משטר אנושי', בעוד שלעומתו מוצגת 'מלכות שמים', משוללת גורם אנושי כל שהוא. הרושם שעלול הקורא לקבל מדבריו הוא ששלטון מלכות שמים הוא כזה שאין שום שלטון אנושי, אלא אנרכיה המתפקדת על ידי גורם שמימי. לא הוסבר כיצד תתפקד מלכות כזו למעשה? האומנם איש הישר בעיניו יעשה (גם אם כוונתו 'לשם שמים')? האם לכך התכוון שמואל בהתנגדותו למינוי מלך? האם לכך התכוונה התורה, למן דאמר שאין מצווה למנות מלך? לא ולא!

לא תיתכן חברה אנושית, ערכית ומוסרית ככל שתהיה, בלא הנהגה אנושית של בשר ודם. הרי משה רבנו מבקש מה' שימנה איש על העדה, לבל תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. משה רבנו עצמו תיפקד כ'רעיא מהימנא', כבשר ודם הרועה את צאנו, ואין ספק שמשה היה מנהיג ברוח מלכות שמים. גם חז"ל העדיפו שלטון גרוע על פני אנרכיה. 'הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו' (אבות פ"ג מ"ב). כלומר, אין שום אפשרות מעשית לקיים חיי מדינה, מכל סוג שהוא, בלא הנהגה אנושית. ההכרח לא יגונה. העימות החריף ביותר בין שתי החלופות, מלוכה אנושית מול מלכות שמים, מופיע בשמואל א (ה, ז):

ויאמר ה' אל שמואל שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם.

הנהגתו של שמואל מוצגת על ידי ה' בתור מלכות ה'. לא הייתה זו אנרכיה. הייתה זו הנהגה אנושית. כנגדה, מוצגת המונרכיה שביקש העם במלוא כיעורה (שם, ט-יא):

ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלך עליהם... ויאמר זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו.

ואכן שמואל בדברי ביקורתו את העם על דרישתו למלך (בפרק יב פס' ג) מדגיש את השוני בין צורת השלטון שלו לבין זו המלוכנית שמעוניין בה העם:

הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם.

'מלכות שמים' היא מלכות אנושית שאינה רודנית, אין לה ארמון מלוכה ומנגנון מנופת. היא מנהיגה בכוח אישיותה הרוחנית. אם כי גם שופט זקוק לרשות מבצעת ליישום מדיניותו: 'שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך'. שמואל הרואה (וגם הרועה) הוא אחרון השופטים. הוא הצליח להנהיג את עם ישראל תחת שרביט הנהגה אחד, דבר שלא קרה בימים בטרם היות דבר ה' חזון נפרץ. הוא גם הראשון שהוביל את עם ישראל, אחרי

תפילה והתעלות רוחנית במצפה, לניצחון על האויב החזק, הקשה והמר ביותר בתקופת השופטים - הפלשתים. בקרב 'אבן העזר' הובס לראשונה הצבא הפלשתי מול צבא ישראל (באותו מקום שבו הובס צבא ישראל בדור שלפניו, בקרב שבו נפלו בני עלי, ונפל הארון בשבי הפלשתים). סמכותו הייתה מכוח תורתו, ולא מכוחו ועוצם ידו כסמכות מלך בשר ודם, ולכן נקראה מלכות ה'. אך היה זה שלטון אנושי של בשר ודם. הבדל אחר בין שני המשטרים אנו מוצאים בעניין גדעון (שופטים ה, כב): ויאמרו איש ישראל אל גדעון משל בנו גם אתה גם בנך גם בנך כי הושעתנו מיד מדין.

מונרכיה מתאפיינת בשלטון שושלת. זה נתפסה בעיני העם בתור שלטון יציב יותר, ולכן גם ראוי יותר. גדעון מסרב לבקשת העם: 'ויאמר אלהם גדעון לא אמשל אני בכם ולא ימשל בני בכם ה' ימשל בכם'. מהי החלופה שמציע גדעון לבקשת העם? המשך הנהגת השופטים, כולל הנהגתו. לצורת משטר כזו קורא גדעון: 'ה' ימשל בכם'. החלופה לשלטון מלוכני היא שלטון אחר, אולם שלטון! דהיינו מנהיגות אנושית, ארצית. זו נחשבת מלכות ה' לא משום שאין בה הנהגה אנושית, יש גם יש בה, אלא שהיא שונה מהמונרכיה בגלל מאפייניה הייחודיים. היא אינה שושלתית. כלומר, השלטון לא הובטח מראש לאדם מסוים או למשפחה מסוימת (רק לאחר בחירת דוד, הובטחה המלוכה לכשרים שבשושלתו). כלומר אין האדם שולט אלא הרעיון. (ואכן, לא המלך עצמו נמשח בשמן המשחה, אלא השושלת). אולם לשם ביצועו של הרעיון, יש הכרח בבשר ודם שיישם אותו. ייתכן שלכך התכוון הרב עידו ששלטון אנושי שושלתי מגונה (חוץ מהכשרים בבית דוד) אלא שהדברים לא הובררו דיים. במלים אחרות, המלוכה שמבקש העם משמואל היא אכן שלטון אנושי. משמעותו - שהמלך רואה את מקור הסמכות שלו בכוחו האנושי. גם שלטון השופטים הוא שלטון אנושי, אלא שהוא נשען על כוח החוק התורני, שהוא מקור סמכותו ומקור הסכמת העם לשלטון, שקיבל עליו את מרותו. מבחינה זו אפשר אולי לכנותו 'שלטון על-אנושי' (יוספוס הגדיר את המשטר התורני 'תיאוקרטיה', דהיינו שלטון הא-ל. אך צדק יותר מי שהגדיר את המשטר התורני 'נומוקרטיה', כלומר שלטון החוק התורני). האמת ניתנה להיאמר שהתורה דורשת ממלך ישראל שיהיה דומה יותר לשופט מאשר למלך כוחני 'ככל הגויים'. היא דורשת שמלך ישראל יראה בתורה ובעם שבחר בו את מקור סמכותו, ולא יראה בכוחו האנושי את מקור סמכותו. לכן הגבילה התורה את סמכויותיו, דרשה ממנו לכתוב את משנה התורה, ועל כן גם לא כל משפחה ראויה למלכות. המלך האידיאלי הוא מלך המשיח, שמלכותו תהיה 'מלכות שמים'. ציפיותינו ממנו הן שיהיה מלך בשר ודם (שייוולד מאיש ואישה, וימות כדרך כל הארץ) שימלוך בשם ה' וימליך את ה' על העולם כולו, בכוח אישיותו הרוחנית.

ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'... ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע... לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים (ישעיהו יא ב, ד, ט).